

Чеботарьова Г. В.,

*д.ю.н., доцент, зав. кафедри спеціальних правових дисциплін
Кримського економічного інституту ДВНЗ «КНЕУ ім. Вадима Гетьмана»*

ОСОБЛИВОСТІ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ЗА ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ МЕДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. В статті розглядаються питання звільнення від відбування покарання з урахуванням специфіки злочинів, які посягають на правопорядок у сфері медичної діяльності, а також ефективність застосування випробування для досягнення юридичного виправлення суб'єктів, які допустили кримінально карані правопорушення в цій сфері.

Ключові слова: злочин, медична діяльність, звільнення від покарання, випробування.

Постановка проблеми. Забезпечуючи кримінально-правову охорону різних сфер суспільних відносин держава застосовує не лише засоби, що передбачають репресивний вплив на осіб, визнаних винними у вчиненні злочинів (засудження, примушування відбути покарання), але й повне або часткове звільнення таких суб'єктів від кримінальної відповідальності чи від покарання. При цьому в сучасних умовах застосування норм про таке звільнення стало одним із самостійних напрямків кримінальної політики. Тому не випадково проблеми звільнення від покарання привертати й привертають увагу багатьох українських та зарубіжних науковців (зокрема, Л. В. Багрія-Шахматова, М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, В. А. Ломаки, А. А. Музики, В. В. Скибицького, Ю. М. Ткачевського, С. С. Яценка та інших).

Необхідно відзначити, що останнім часом у кримінально-правових дослідженнях увага звертається не лише на загальнотеоретичні проблеми інститутів звільнення від кримінальної відповідальності чи від покарання, але й на особливості такого звільнення з урахуванням специфіки (видів) злочинів, за вчинення яких воно застосовується [1]). Тому метою даної статті є спроба визначити особливості змісту підстав застосування одного з видів звільнення від покарання до осіб, винних у посяганні

на правопорядок в сфері медичної діяльності (відповідальність за них встановлена статтями 131, 132, 134, 138-145 КК України).

Викладення основного матеріалу. Загальні підстави звільнення засудженого за злочин у сфері медичної діяльності від відбування покарання з випробуванням визначаються згідно зі ст. 75 КК. Одна з них — призначення такій особі певного виду основного покарання (виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі). Санкції всіх статей, які в чинному КК утворюють інститут охорони правопорядку в медицині (ст.ст. 131, 132, 134, 138-145 КК), містять зазначені покарання (деякі — й декілька таких покарань). Це дозволяє припустити про широкі можливості для застосування (за наявності інших підстав) звільнення від покарання з випробуванням стосовно засуджених за посягання на правопорядок в сфері медицини. Однак, насправді їх реалізація залежить від більш значущої підстави — можливості виправлення засудженого без відбування покарання, що має визначитися з урахуванням ряду критеріїв: 1) особи винного у посяганні на правопорядок в сфері медицини, 2) тяжкості вчиненого злочину в сфері медичної діяльності, та 3) інших обставин справи. Отже, сукупність даних про злочин в сфері медичної діяльності та про особу, засуджену за нього, має дозволити суду прогнозувати виправлення суб'єкта без реального виконання щодо нього призначеного йому основного покарання, досягнення цього виправлення в умовах випробування цієї особи.

Встановлення зазначеної підстави при вирішенні питання про можливість виправлення засудженого за «медичний» злочин є складним завданням, адже прогноз індивідуальної поведінки особи — проблема, що має

вирішуватися в комплексі юридичних, правових, педагогічних знань [2, 427]. Одним з найбільш складних та неоднозначних критеріїв в цьому випадку є особа винного. Вивчення особи засудженого доцільно здійснювати в межах, які дозволяють правильно оцінити вчинений ним злочин в сфері медицини, пояснити його причини, зробити виправданий прогноз поведінки винного, передбачити ступінь вірогідності вчинення ним нового злочину та полегшити таким чином обрання найкращої обстановки для його виправлення [3, 40].

Вивчення вироків у справах про злочини в сфері медичної діяльності свідчить, що суди не завжди конкретизують в них, які саме відомості, що характеризують особу підсудного, були ними враховані. Нерідко у вироків містяться лише загальні вказівки, що суд «враховує особу винного». Водночас, нами було відзначено ряд обставин, на які посилалися суди при характеристиці особи засудженого за такі злочини. Найчастіше наводилися відомості про ставлення засудженого до праці («до виконання професійних та службових обов'язків ставився халатно», «за місцем роботи характеризується негативно», «за місцем колишньої роботи характеризується позитивно», «за місцем роботи характеризуються в цілому позитивно», «посередня характеристика по місцю роботи», «по військовій службі зарекомендував себе посередньо», «займається суспільно-корисною працею, за місцем якої позитивно характеризується», «характеризується по місцю роботи позитивно»), про судимість («не судимий», «до кримінальної відповідальності притягується вперше», «раніше не судимий», «згідно ст. 89 КК України раніше не судимий»), характеристики за місцем проживання («характеризується по місцю проживання позитивно», «негативно характеризується по місцю проживання», «за місцем проживання характеризується посередньо», «за місцем проживання характеризується в цілому позитивно»). Рідше наводилися відомості про посткримінальну поведінку винного («не покаювся», «не вибачився перед потерпілою», «вину у вчиненні злочину не визнав», «в скоєному щиро покаюлася», «підсудними не було надано жодної матеріальної допомоги потерпілій»), про наявність у винного утриманців («на утриманні має матір похилого віку», «має на утриманні трьох неповнолітніх

дітей, один з яких не досяг 7 років», «має на утриманні чоловіка інваліда дитинства першої групи», «має на утриманні неповнолітнього сина, батьків пенсіонерів») та узагальнені характеристики, без уточнення, в якому оточенні особа характеризується певним чином («характеризується позитивно»), про стан здоров'я («має хворобливий стан здоров'я», «є інвалідом другої групи»), інші відомості («має важке матеріальне становище», «в даний час не працює», «відсутність власного житла, яке винаймає», «є пенсіонеркою за віком, ветераном праці, дитиною війни»).

При визначенні підстав звільнення від відбування покарання з випробуванням за злочини у сфері медичної діяльності відомості щодо особи засудженого необхідно оцінювати з урахуванням того, що в особистих характеристиках суб'єктів, які притягуються до кримінальної відповідальності за такі посягання досить часто містяться соціально позитивні якості: як правило, такі особи мають освіту (вищу, середню спеціальну), займаються суспільно корисною працею, здебільшого добре характеризуються за місцем роботи та проживання, мають родину, здебільшого не притягувалися раніше до кримінальної відповідальності. Отже, щодо засуджених за «медичні» злочини наявність ряду соціально позитивних рис є майже закономірністю. У зв'язку з цим навряд чи доцільно надавати вирішальне значення (відводити роль фактичної підстави) при ухваленні рішень про звільнення від відбування покарання осіб, засуджених за статтями 131, 132, 134, 138-145 КК, саме цим, типовим для даних злочинів обставинам. Тому при вирішенні питання про можливість виправлення особи без відбування нею покарання у справах про «медичні» злочини необхідно більше уваги приділяти тяжкості вчиненого злочину та іншим обставинам, які його характеризують (зокрема, наявності розкаяння особи у вчиненому, її зусиль, спрямованих на мінімізацію заподіяної злочином шкоди, причинам скоєння цього злочину, його мотивам тощо). Слід додати також, що, оскільки більшість зі злочинів в сфері медичної діяльності вчиняються винними у зв'язку із виконанням професійних обов'язків, при характеристиці особи важливо звертати увагу не лише на відомості про професію чи посаду засудженого, а й спеціальність,

кваліфікацію, стаж роботи, виконання трудових доручень, ставлення до праці (сумлінність, працьовитість, ініціативність), ставлення до колег по роботі (авторитет, уважність, прагнення допомогти в роботі), участь у громадському житті, дисциплінованість, заохочення та стягнення [4, 121].

Тяжкість злочину, що посягає на правопорядок в сфері медичної діяльності, в межах підстави звільнення від відбування покарання з випробуванням має оцінюватися на двох рівнях. Керуючись вказівкою Пленуму Верховного Суду України, при цьому слід виходити: а) з класифікації злочинів (ст. 12 КК) та б) із особливостей конкретного злочину й обставин його вчинення (форма вини, мотив і мета, спосіб, стадія вчинення, кількість епізодів злочинної діяльності, роль кожного зі співучасників, якщо злочин вчинено групою осіб, характер і ступінь тяжкості наслідків, що настали, тощо) [5]. Якщо оцінювати тяжкість злочинів у сфері медицини, спираючись на класифікацію, надану законодавцем у ст. 12 КК, отримуємо наступні дані: *злочинами невеликої тяжкості* є передбачені ст. 132, ч. 1 ст. 134, ч. 1 ст. 139, ч. 1 ст. 140, ч. 1 ст. 142, ч. 1 ст. 143, ч. 1 ст. 144, ст. 145 (всього 8 випадків, що становить більш ніж 36 % з передбачених в КК злочинів, які посягають на правопорядок в сфері медичної діяльності); *злочинами середньої тяжкості* є передбачені ч. 1 ст. 132, ч. 2 ст. 134, ст. 138, ч. 2 ст. 139, ч. 2 ст. 140, ст. 141, ч. 2 ст. 142, ч. 2 ст. 143, ч. 3 ст. 143, ч. 4 ст. 143, ч. 2 ст. 144, ч. 3 ст. 144 (12 випадків, або 54,5 % злочинів аналізованої групи); *тяжкими* є злочини, передбачені у ч. 2 ст. 131 та ч. 5 ст. 143 КК (це близько 9 % від загальної кількості цих злочинів). Як бачимо, основний масив злочинів у сфері медичної діяльності має середню «типову тяжкість». Особливо тяжкі злочини в зазначеній групі посягань не представлені. Однак, врахування «типової» тяжкості злочину, визначеної заздалегідь законодавцем шляхом встановлення певних меж санкції в Особливій частині, при вирішенні питання про покарання винного чи звільнення його від відбування покарання недостатньо. Слід враховувати варіативність суспільної небезпечності конкретних злочинів, яка відображається категорією «ступінь тяжкості вчиненого злочину». Стосовно злочинів у

сфері медицини ознаками, які впливають на оцінку ступеню їх тяжкості, можуть служити як об'єктивні обставини (такі, що характеризують предмет злочинного впливу, значущість об'єкта посягання, інтенсивність та реальність загрози об'єктам, дані про потерпілого, кількість потерпілих від злочину, наявність додаткових факультативних об'єктів, вид та розміри (кількісні і якісні характеристики) суспільно небезпечних наслідків, їх реальне настання, тривалість вчинення (виконання) злочину, небезпечність способів, знарядь, засобів вчинення злочину), так і суб'єктивні (форма вини, вид умислу або вид необережності, мотиви умисного злочину, його цілі).

Закон передбачає, що у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням, засудженому можуть бути призначені додаткові покарання у виді штрафу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (ст. 77 КК). На нашу думку, стосовно осіб, що звільняються з випробуванням від покарання саме за злочини в сфері медицини, призначення додаткового покарання — позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в багатьох випадках обґрунтоване та необхідне, тому що вчинення злочинів у сфері медицини, як правило, зумовлене саме певною професійною діяльністю (виконанням особою обов'язків представника медичного чи фармацевтичного персоналу, використанням медичних знань). Тому потреба в застосуванні до засудженого за «медичний» злочин цього додаткового покарання при звільненні від відбування покарання з випробуванням не виникає у випадках, коли вчинене не пов'язане з професійною чи службовою діяльністю особи в медичній галузі (наприклад, якщо особа, не маючи медичної освіти, намагалася здійснити незаконне проведення абортів, за що засуджується за ст. 15 та 134 КК, при звільненні її від відбування покарання з випробуванням немає сенсу позбавляти її права займатися медичною діяльністю, оскільки вона цього права не має).

У зв'язку зі сказаним важливо наголосити, що від формулювання заборони, яку покладає на засудженого, звільненого від відбування покарання суд, від найменування

й характеру посад, які йому забороняється обіймати чи виду діяльності, якою забороняється займатися, залежить і обсяг правобмежень, пов'язаних з відбуванням зазначеного покарання як елементом випробування засудженого. Тому у вироку заборона має бути викладена точно, недвозначно. Не повинні використовуватися формулювання, які дозволяють тлумачити їх довільно [6, 95-96]. Від точності формулювання змісту заборони залежатиме не лише перспектива досягнення мети зазначеного виду додаткового покарання, а й ефективність звільнення від відбування покарання з випробуванням особи, засудженої за злочин в сфері медичної діяльності, адже додаткове покарання в цьому випадку стає елементом такого випробування.

Висновки. Оскільки обсяг окремої публікації не дозволяє дати вичерпний аналіз всіх без винятку елементів звільнення від відбування покарання з випробуванням при застосуванні його щодо осіб, засуджених за злочини в сфері медицини. Тому нами було звернено увагу лише на деякі найбільш важливі моменти такого звільнення. Викладене дозволяє дійти висновків, що ефективність застосування випробування як одного із засобів, що забезпечує охорону правопорядку в сфері медицини, досягнення юридичного виправлення суб'єктів, які допустили кримінально карані правопорушення в цій сфері, залежить від того, наскільки адекватно при оцінці підстав звільнення від відбування покарання враховуватимуться особливості таких злочинів та типові характеристики осіб, що їх вчиняють.

Література:

1. Гуторова Н. Деякі особливості застосування загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності / Н. Гуторова, А. Золотарьов // Підприємництво, господарство і право. — 2004. — № 12. — С. 162-165; Наден О. В. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів / О. В. Наден. — Х. : Право, 2003. — 224 с.
2. Шаргородский М. Д. Прогноз и правовая наука / М. Д. Шаргородский // Шаргородский М. Д. Избранные труды / Сост. и предисловие докт. юрид. наук, проф. Б. В. Волженкина. — СПб : Юридический центр Пресс, 2004. — 657 с. — С. 427.
3. Личность преступника и применение наказания / Б. С. Волков, Б. В. Сидоров, В. П. Малков [и др.] ; науч. ред. Б. С. Волков, Б. П. Малков. — Казань : Узд-во Казанск. ун-та, 1980. — 217 с. — С. 40.

4. Лейкина Н. С. Личность преступника и уголовная ответственность / Н. С. Лейкина. — Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. — 129 с. — С. 121.

5. Про практику призначення судами кримінального покарання : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 (Із змінами, внесеними згідно з постановами Пленуму Верховного Суду України № 18 від 10 грудня 2004 р., № 8 від 12 червня 2009 р. та № 11 від 6 листопада 2009 р.).

6. Цветинович А. Л. Дополнительные наказания: функции, система, виды / Науч. ред. Л. Л. Кругликов. — Куйбишев : Изд-во Саратов. ун-та, 1989. — 190 с. — с. 95-96.

Чеботарева Г. В. Особенности освобождения от отбывания наказания с испытанием лиц, осужденных за преступления в сфере медицинской деятельности

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы освобождения от отбывания наказания с учетом специфики преступлений, посягающих на правопорядок в сфере медицинской деятельности, а также эффективность применения испытания для достижения юридического исправления субъектов, совершивших уголовно-наказуемые правонарушения в этой сфере.

Ключевые слова: преступление, медицинская деятельность, освобождение от наказания, испытание.

Chebotareva G. V. Particulars of remission with probation a person convicted of a crime in the sphere of medicine

Summary. The paper reviews the particulars of remission with probation with specific crimes in the sphere of medicine and efficacy the probation for legal reformation of the criminal

Keywords: crime, medical activity, remission with probation.